

«Innspill til NESH fra OsloMet – Storbyuniversitetet»

Innledende kommentarer

I den nye utgaven av forskningsetiske retningslinjer er skillet mellom juridiske og etiske problemstillinger tydeliggjort. Dette innebærer etter OsloMets oppfatning en styrking av retningslinjenes verdi som verktøy. OsloMet savner imidlertid en tydeligere grenseoppgang mellom det forskningsetiske problemfeltet og andre hensyn (for eksempel forskningspolitiske). En slik grenseoppgang, eller i det minste en tydeligere bevissthet om at noen av problemstillingene som tas opp i retningslinjene befinner seg i utkanten av det forskningsetiske feltet, vil kunne bidra til å styrke retningslinjene ytterligere (se blant annet vår bemerkning til pkt. 31 nedenfor).

OsloMet ber NESH vurdere om det er hensiktsmessig om retningslinjene inneholder noen tydeligere refleksjoner over dilemmaer som oppstår når ulike elementer ved forskningsetikken står i motsetning til hverandre. Slike dilemmaer finner vi for eksempel når håndhevelse av kompliserte regelverk for personvern og beskyttelse av forskningsdeltakere, gir nye utfordringer for etablert praksis på enkelte forskningsfelt.

En annet type dilemma som OsloMet ber NESH også vurdere å ta med eller problematisere i de nye retningslinjene, er «overskuddsinformasjon». Samfunnsforskere vil ofte innhente data gjennom kvalitative intervjuer med informanter som er ansatte i en organisasjon. Hva slags data som skal innhentes, hvordan de skal benyttes i forskningsprosjektet og hvordan data skal lagres og kunne etterbrukes, er normalt regulert i konsesjoner og samtykkeerklæringer. Forskeren kan imidlertid, gjennom intervjuer og ved egen observasjon, få kjennskap til andre forhold innen organisasjonen. Informanter kan også tenkes å ville utnytte forskeren til å komme med informasjon man ønsker forskeren skal gjøre noe med. Dersom dette er forhold som er svært graverende og ulovlige, kan forskeren komme i et spenningsforhold mellom å rapportere de ulovlige forholdene til en relevant aktør og å gjennomføre forskningen uforstyrret og etter oppsatt plan. OsloMet er av den oppfatning at forskningsetiske retningslinjer gjerne kan omtale en slik situasjon og gi noen retningslinjer for en god håndtering.

Videre etterlyser OsloMet en definisjon av begrepet «forskningsdeltaker». Forskningsdeltaker kan blandes sammen med forskningsaktør, og begrepet bør derfor defineres i dokumentet. Forskningsdeltaker kan for eksempel defineres som «det enkeltindivid (den personen) hvis opplysninger /biologisk materiale det forskes på» (*Personvernportalen*, UiB, <https://www.uib.no/personvern/124108/definisjoner-og-begreper>) eller «målet for forskerens observasjon» (Wikipedia. (2020, 18. august). *Research participant.*, https://en.wikipedia.org/wiki/Research_participant).

A) FORSKERFELLESKAPET

OsloMet støtter forslaget om å flytte frem «Forskerfellesskapet» for å fremheve de vitenskapsinterne normene. Vi tilrår imidlertid en noe endret liste slik at de mest sentrale temaene behandles først.

Ny liste bør være:

2. Kollegiale forhold

5. Habilitet

10. Veilederforholdet

13. Risiko og sikkerhet

4. Vitenskapelig publisering

1. God henvisningsskikk

3. Medforfatterskap

NY: Fagfellevurdering (se punkt under)

6. Plagiat

7. Fabrikking og forfalskning

8. Fordreining og forvrengning

9. Deling av forskningsdata

11. Prosjektleders ansvar

12. Internasjonalt samarbeid

Som det fremkommer av listen over, foreslår OsloMet å tilføye et nytt punkt, «**Fagfellevurdering**». Ved fagfellevurdering skal forskere bare vurdere bidrag der de har tilstrekkelig ekspertise til å gi en presis og nøyaktig vurdering av og som de kan vurdere innen rimelig tid. Forskere skal gi redaktører og tidsskrift en sannferdig beskrivelse av egen ekspertise. Forskere skal ikke la andre enn faglige eller forskningsetiske hensyn påvirke vurderingene. Forskere må ikke bryte konfidensialiteten i fagfellevurderingen ved å avsløre eller bruke kunnskap fra manuskriptet ut over de som tidsskriftet offentliggjør. Forskere skal ikke bruke informasjon hentet fra vurderingsprosessen til egen eller andres fordel eller andres ulempe. Forskere må oppgi alle interessekonflikter og har en plikt til å diskutere og søke råd hos tidsskriftet hvis de er i tvil. Forskere skal tilstrebe objektivitet og ikke bruke nedsettende språk eller uttrykk om teksten eller forfatterne.

Ref: <https://publicationethics.org/files/Peer%20review%20guidelines.pdf>

2. Kollegiale forhold

OsloMet er av den oppfatning at *raushet* mellom forskerkolleger bør fremheves som en forutsetning for forskerfellesskapet. Dette kan f.eks. innlemmes i teksten på følgende måte:

«Forskere skal bidra til å bygge faglige fellesskap preget av raushet, åpenhet, saklighet og kritikk».

Det bør fremheves at etablerte forskere har et særlig ansvar for å bidra til et inkluderende faglig fellesskap overfor studenter og stipendiater.

Videre foreslår OsloMet at ordet «seriøs» erstattes med «**oppriktig**» i setningen «De som er ansvarlige for faglig bedømmelse av andres arbeid, må være villige til å ta opp til seriøs vurdering argumenter».

3. Medforfatterskap

OsloMet stiller spørsmål ved om punktet kan oppfattes som tvetydig. Ifølge Vancouver-anbefalingene (som gjengis i dette punktet) kan en veileder være medforfatter uten å ha skrevet en eneste setning i en artikkel. Men dette stemmer ikke helt overens med retningslinjene fra NESH, der det spesifiseres at: «*Bare de som faktisk har deltatt i utarbeiding av selve manuskriptet, forstått som selve skriveprosessen, bør stå som medforfatter(e)*». Med dette motsetningsforholdet fremstår punkt 3 som noe uklart og lite anvendelig som retningslinje. Punktet bør uttale tydeligere hva norske forskere skal forholde seg til. Dersom punktet skal formuleres åpent, anbefaler OsloMet at det spesifiseres at ulike fagtradisjoner eller andre forhold kan ligge til grunn for ulik praksis.

Videre er OsloMet av den oppfatning at ordet «*uakseptabelt*» i siste avsnitt, første setning, gir assosiasjoner til en muntlig irettesettelse der noe ikke godtas (uvisst av hvem). OsloMet foreslår at setningen endres til «**Alle former for æresforfatterskap regnes som brudd på god forskningsskikk.**».

4. Vitenskapelig publisering

OsloMet etterlyser en bredere refleksjon rundt mulige etiske problemstillinger knyttet til insentivsystemet som har stort fokus på publikasjonspoeng, mens det kan være andre indikatorer som bør utvikles slik at forskningen får større nedslagsfelt på viktige samfunnsområder.

6. Plagiat

Det fremkommer av forslaget at «*[p]lagiat [...] også [kan] være bruk av andres ideer, hypoteser, begreper, teorier, tolkninger, design, illustrasjoner eller resultater (ikke uttømmende) uten henvisning til kilden.*»

I denne sammenheng foreslår OsloMet et tillegg: Ideer favner også søknader, der andre enn forskeren selv har utviklet en idé eller søknad som man har fått tilgang til gjennom samarbeid e.l. Det er kun de ideer man selv tar med inn i samarbeidet som kan videreutvikles til nye, selvstendige søknader. Også her bør initiativtaker informeres, spesielt hvis man tar med seg

partnere fra et konsortium etablert av andre inn i nye samarbeid uten opprinnelig initiativtaker. OsloMet er derfor av den oppfatning at bruk av andres ideer bør problematiseres i de nye retningslinjene.

OsloMet ser imidlertid at eierskap til ideer er vanskeligere å regulere, ettersom opphavsperson ikke nødvendigvis har et konkret produkt det er tatt avskrift av. Å miste sin idé til en konkurrent uten å krediteres er demotiverende i et klima der konkurransen om forskningsmidlene stadig blir hardere og forventningene til inntjening stadig større. Forskningsrådet inviterer til samarbeidsprosjekter mellom mange aktører gjennom sine søknadstyper, men søknadsideene har ikke noe reelt vern. Selv om søknader utvikles over tid og i samspill med flere aktører må man kunne forvente at også i søknader bør kravet om at kilden skal krediteres gjelde. Verken opphavsretten eller åndsverksloven plikter at noen angir hvor en idé kommer fra, dette bør derfor forsøkt reguleres gjennom etiske retningslinjer.

9. Deling av forskningsdata

I retningslinjene står det at «[d]e som har samlet inn materialet, har som hovedregel førsterett til å bruke det i analyser og til å publisere resultater. Etter en kortere periode bør materialet normalt gjøres åpent tilgjengelig.»

Her foreslår OsloMet å tilføye:

1. **«bruk av åpent materiale skal følge henvisningsskikk**
2. **ved kommersiell bruk av åpent materiale skal de som har samlet inn materiale og de data er samlet inn om, gi samtykke. Kommersiell bruk av åpen forskning kan skape norm-, lojalitets, og hensynskonflikter. Det er viktig at slik kommersiell bruk kommer fellesskapet til gode også økonomisk. I all hovedsak bør kommersiell bruk av åpne forskningsresultater utføres med varsomhet og diskuteres i lokale redelighetsutvalg»**

OsloMet mener at en slik tilføyelse er i tråd med NESH's vektlegging av at formålet må være kjent for at et samtykke skal kunne defineres som *informert*, jf retningslinjene pkt 14.

10. Veilederforholdet

Siden det er en asymmetri i kunnskapsforholdet mellom veileder og student, og at det dermed ikke er lett for en student å kjenne verdien av et arbeide, er OsloMet av den oppfatning at all bruk av studentoppgaver bør avklares. OsloMet foreslår derfor at setningen «*Dersom en veileder ønsker å bruke upublisert materiale fra studenter*» endres til «**Dersom en veileder ønsker å bruke upublisert materiale eller eksamensbesvarelser fra studenter**».

13. Risiko og sikkerhet

OsloMet foreslår at NESH vurderer om det bør tilføyes i dette punktet at forskere har et ansvar for å inkludere vurderinger av risiko i et samtykkeskriv til informantene. Med henvisning til pkt 14 «Samtykke til å delta i forskning», bør det også i den forbindelse vurderes om det da må påhvile informantene et ansvar og en mulighet for å vurdere denne risikoen.

B) FORSKNINGSDELTAERE

15. Redusert samtykkekompetanse

OsloMet ber NESH se nærmere på om det blir for stor oppmerksomhet på «disability» heller enn på «ability». Personer med utviklingshemming har ikke automatisk redusert samtykkekompetanse, og her bør det ses nærmere på hvilke muligheter som finnes for å innhente frivillig og informert samtykke. Forskernes ansvar for å muliggjøre forskningsdeltakelse bør også komme tydeligere fram. Det kan være knyttet negative konsekvenser rundt det å bli systematisk utelukket fra forskning basert på bestemte diagnoser, i og med at viktige aspekter ved livet og levekårene til dem det gjelder kan forbli ubelyst. Her er det viktig at etiske retningslinjer og etiske komiteer ikke skaper uforholdsmessige barrierer for inkluderingen av sårbare grupper i forskning. Selv om retningslinjene inneholder et eget punkt om sårbare grupper, er OsloMet av den oppfatning at mulighetene bør synliggjøres i større grad. Et overveiende fokus på etiske utfordringer kan bidra til å plassere utfordringer rundt forskningsdeltakelse hos personene med redusert samtykkekompetanse, heller enn at forskeren får et ansvar for å opptre på en etisk forsvarlig måte.

I punktets siste avsnitt bokstav b, står det videre at «*forskningen er til nytte for den enkelte eller for gruppen det forskes på*». OsloMet mener det er potensielt problematisk å peke på et gruppemedlemskap den enkelte muligens selv ikke ville oppfattet at hun eller han hadde. Slik det står nå, så fremstår det som om forskning ikke kan igangsettes fordi den i seg selv ikke er direkte nyttig. Nyten vil eventuelt komme senere. OsloMet foreslår derfor at setningen endres til «**forskningen søker å være til nytte for den enkelte og/eller samfunnet**».

16. Beskyttelse av barn

I dette punktet blir det fremhevet at forskere må forsikre seg om at vilkårene for forskningsdeltakelse faktisk er forstått, og at forskere må vurdere barn og unges nektelseskompetanse. OsloMet foreslår at dette punktet bør utdypes og spisses, for eksempel ved å vise til strategier og teknikker som kan anvendes for å sikre barns informerte og frivillige samtykke.

17. Unntak fra krav om samtykke

OsloMet foreslår at punktet bør uttrykke mer spesifikke retningslinjer for forskning i en offentlig sammenheng. Eksempel på dette kan være «Hvilke krav til samtykke gjelder hvis man i forbindelse med resepsjonsanalyse/publikumsforskning vil filme publikum på en teaterforestilling?»

C) GRUPPER OG INSTITUSJONER

31. Kulturelle og sosiale grupper

OsloMet vil bemerke at setningen «*Forskere må være oppmerksomme på forskjellen mellom beskrivelse av normer og praksiser i den studerte kulturen på den ene siden og normativ eller kritisk drøfting av disse normene og praksisene på den andre siden*» handler etter vår oppfatning først og fremst om forskningskvalitet og god metode, snarere enn etikk.

Videre fremstår setningen «*Forskere må sette hensynet til andre fundamentale verdier og allmenne menneskerettigheter foran hensynet til respekt og anerkjennelse av kulturelle forskjeller*» som en ganske ugjennomtrengelig påstand. Siden setningen før, dvs første setning i siste avsnitt, avsluttes med «kritisk drøfting», foreslår derfor OsloMet å endre setningen til «***Forskere må diskutere hensynet til andre fundamentale verdier og allmenne menneskerettigheter versus hensynet til respekt og anerkjennelse av kulturelle forskjeller***». OsloMet oppfatter videre at det viktige elementet i avsnittet er å gi en beskrivelse. OsloMet ber derfor NESH også vurdere om avsnittet kan starte med en ny setning, «***Forskere har primært en sannferdighetsplikt***». Det normative grunnlaget for diskusjonen (og diskusjonen omkring dette normative grunnlaget) er etter vår oppfatning en del av sannferdighetskravet.

32. Kulturhistoriske kilder

I siste avsnitt i dette punktet, står det at «*Dersom opphavet er omstridt, ukjent eller uklart, bør forskere vurdere og avklare forskningsmaterialets opprinnelses- og eierhistorie (proveniens) for at forskningen skal være etisk forsvarlig*».

OsloMet er av den oppfatning at forskere og forskningsinstitusjoner skal avklare proveniensen. Etter vår mening er ordet «*bør*» for svakt, samt at bestemmelsen også omfatter forskningsinstitusjoner. OsloMet foreslår derfor å endre ordlyden til «***Dersom***

opphavet er omstridt, ukjent eller uklart, skal forskere og forskningsinstitusjoner vurdere og avklare forskningsmaterialets opprinnelses- og eierhistorie (proveniens) for at forskningen skal være etisk forsvarlig».

Denne endringen gjør setningen mer i harmoni med den etterfølgende setningen «Ved eventuell forskning på slikt materiale må forskere og forskningsinstitusjoner gi en forskningsetisk begrunnelse og bidra til åpenhet omkring proveniens».

D) ORGANISERING OG FINANSIERING

OsloMet foreslår at det legges til et nytt punkt «**Institusjonenes ansvar for akademisk frihet og ytringsfrihet**» under kapittel D. Det nye kapittelet bør gå grundigere inn i mulige utfordringer mot akademisk frihet som kommer fra institusjonene selv. OsloMet er av den oppfatning at identitetspolitikk allerede truer akademisk frihet og ytringsfrihet flere steder i verden, og at dette er en relativt ny utfordring, som ikke er reflektert i retningslinjene slik de nå foreligger.

36. Uavhengighet i forskning

OsloMet foreslår at NESH vurderer om det er hensiktsmessig å legge til at kritisk distanse handler om å finne et slags gyllent midtpunkt. Kommer man for nær oppdragsgiveren vil man kunne bli ukritisk, men det samme skjer hvis man står for langt vekk. Da har man ikke nok innsikt i feltet eller i det oppdragsgiveren driver med, og det kan føre til at man tar det som blir fortalt for god fisk, når det ikke er gitt at oppdragsgiver er oppriktig. Man kan ikke stille de kritiske spørsmålene som nevnes under dette punktet hvis man står for langt unna.

37. Styring av forskning

OsloMet er av den oppfatning at oppdragsgivere ofte kan være med på å påvirke metode og datainnsamling. Det kan være spesielle detaljer som oppdragsgiver ønsker undersøkt, og det er ofte oppdragsgiver som må legge til rette for datainnsamlingen gjennom å gjøre folk tilgjengelige for intervju eller spørreundersøkelser. Denne påvirkningen er vår oppfatning som regel legitim. Det viktige er at forskerne har det siste ordet, slik at uavhengigheten bevares. Holden og Fløtten diskuterer dette (<https://www.fafo.no/images/pub/2018/10287.pdf>). Oppdragsforskere diskuterer også utkast til sluttrapporter med oppdragsgivere som en type kvalitetssikring, der eventuelle misforståelser og andre svakheter kan ordnes opp i. Her har oppdragsgiver da en påvirkning på resultatene, men da bare slik at de blir mer sannferdige. Oppdragsgivere kan altså påvirke resultater og metodevalg, dette blir ikke illegitimt før de begynner å styre eller å gjøre en utilbørlig påvirkning som går på bekostning av sannferdigheten. På bakgrunn av dette foreslår OsloMet en nyansering av punktet.

38. Oppdragsgivere og finansierer

Det fremstår for OsloMet som noe uklart hva det betyr at forskningsfinansierer og oppdragsgivere skal sikre en «*fri og uavhengig grunnforskning*». OsloMet foreslår derfor å skille mellom oppdragsgivere og andre finansierer. De første angår kjøp og salg av forskningstjenester, til blant annet private selskaper, mens det andre angår den typen forskning man får fra forskningsråd og filantroper. Det er forskjellige maktforhold og risikoelementer i de to. Man kan godt si at de som er finansierer skal bidra til grunnforskning, men grunnlaget for å kreve det samme fra oppdragsgivere er etter vår oppfatning mer uklart.

Videre støtter OsloMet NESHs forslag om å ansvarliggjøre oppdragsgivere som erfaringsmessig har stor innflytelse. Med mindre de har forskning som hovedgeskjeft faller de utenom forskningsetikkloven. De forskningsetiske retningslinjene er antakelig ikke kjent blant konsultantselskaper som opererer i dette markedet side om side med forskningsinstitutter, og her bør oppdragsgivere ha et oppdragende ansvar ved å informere om disse gjeldende retningslinjene. En måte å forplikte oppdragsgiverne på, er ved å ta omtale av redelighet inn i oppdragskontraktene. OsloMet foreslår derfor at retningslinjene har med en anbefaling om at etikk og redelighet skal være et fast punkt i slike kontrakter. Det kan også vurderes om det i et slikt punkt skal lenkes til «Standard avtalen for forsknings- og utredningsoppdrag»

42. Bruk av forskningsresultater

OsloMet ber NESH vurdere om det bør opprettes et eget punkt «**Kommunikasjon av usikkerhet**», eventuelt at punkt 42 har med et eget avsnitt om plikten til å kommunisere usikkerhet i resultater og konklusjoner. Etter vår oppfatning blir dette temaet bare viktigere når vi vet hvor mye forskning som ikke lar seg replisere, og hvor sterkt press det er på forskere til å levere positive resultater.

43. Rett til offentliggjøring

OsloMet foreslår at første setning endres til «**rett og plikt**». Forskere har i utgangspunktet en plikt til å offentliggjøre resultater av forskningen. Spesielt påhviler det en plikt der forskere har hentet inn og oppbevart personopplysninger eller brukt av bedrifters, organisasjoner, offentlige institusjoner eller borgeres tid og data.

Tidsskrift og andre publiseringskanaler bør etterstrebe offentliggjøring av forskning så lenge denne vurderes til å ha tilfredsstillende kvalitet gjennom fagfelleevaluering uavhengig om hypotesene er styrket eller forkastet.

Videre er OsloMet av den oppfatning at retningslinjene mangler en påpekning av at åpen publisering (open access) bør være normen der det er mulig. Dette bør tilføyes der det er relevant. Idealet om åpen publisering er en forskningspolitisk målsetning, men har også viktige forskningsetiske dimensjoner ved seg.

E) FORSKNINGSFORMIDLING

45. Formidling som samfunnsansvar

OsloMet foreslår en endring av setningen «*De skal dessuten holde mektige aktører ansvarlige ved å kritisere og imøtegå misbruk av forskning i form av pseudovitenskap, politisert forskning, og propaganda.*» Setningen bør omformuleres til «***De skal dessuten holde aktører ansvarlige ved å kritisere og imøtegå pseudovitenskap og politisert forskning***».